

Demirköprü HES (19 Mayıs 1960)

1945 yılında Avrupa'da yapılacak düzenin belirlenmesi için 4 - 11 Şubat tarihleri arasında Yalta'da biraraya gelen ABD, SSCB ve İngiltere liderleri önemli bir karar almıştır. Bu karar Nisan sonunda San Fransisco'da toplanacak Birleşmiş Milletler (BM) Konferansına sadece 1 Mart 1945 itibariyle Almanya ve Japonya'yla savaş durumunda olan devletlerin kurucu üye olarak katılabilecekti. Bu karar üzerine Türkiye 23 Şubat'ta Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etti. Savaş ilanı Türkiye'nin BM Konferansı'na katılabileceğinin hukuki koşulu dışında bir anlam taşıyordu. 14 Ağustos'ta savaş bittiğinde Türkiye savaş dışı kalarak tek kurşun atmadan kurtulmuştu. Bu savaşın etkileri Türkiye'de de derin izler bıraktı. Özellikle ekonomik alanda yaşanan sorunların artış gösterdiği savaş boyunca yüksek enflasyon, ürünlerin aşırı fiyatlanması, karaborsacılığın başlaması en çok karşılaşılan sorunlar olmuştur. Türkiye'de seferberlik ilanının yapılmasıyla birlikte tarımsal işgücünde de büyük kayıplar ortaya çıkmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle üretici kitlenin tüketici konuma geçmesi, ihtiyaçları karşılamak için devletin gerektiğinde üretim tesislerine el koyması, vergilerin artırılması, ithalat ve ihracatın kısıtlanması durumları yaşanmıştır. Bu olumsuzlukların etkilerini en aza indirmek amacıyla Milli Korunma Kanunu (1940) ve [Varlık Vergisi Kanunu](#) (1942) yürürlüğe konulmuştur. Savaş bittiğinde dünya ekonomisi Amerika Birleşik Devletleri liderliğinde yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Amerikalılara göre II. Dünya Savaşı'nın Avrupa'da meydana getirdiği büyük yıkım SSCB'nin yayılmasına ortam hazırlamıştı. SSCB'nin yayılması karşısında Avrupa maddi ve manevi olarak güçlendirilmeliydi. ABD'nin üretimi ile dünyanın diğer bölgelerindeki üretim arasında büyük bağ bulunuyordu. Bu sebeple ABD'nin kendi çıkarları açısından zor durumdaki ülkelere yardım etmesi ABD yönetimi tarafından kararlaştırılmıştır. 4 Temmuz 1948'de Türkiye ile ABD arasında yapılan antlaşmayla Marshall Yardımı altında yardımların verilmesine başlanmıştır. Plan çerçevesinde Türkiye'ye 1948 - 1952 döneminde toplam 352.000.000 dolar yardım yapılmıştır. Bu yardımların %60'ı Amerikalı uzmanların görüşleri çerçevesinde tarım sektöründe kullanılmıştır. 1953'te Türkiye'yi buğday ihracatçısı durumuna getiren bu yardımlar Türkiye'de özel teşebbüslerin desteklenmesi ve kalkınma ekonomisinde dış kaynak kullanılmasını ortaya çıkarmıştır.

Türkiye, bu koşullar altında çok partili siyaset hayata geçmiştir. Sadece 1946'da 14 siyasi partinin faaliyete başladığı bu dönemde en çok dikkat çeken 7 Ocak 1946'da Celal Bayar liderliğinde kurulan Demokrat Parti (DP) oldu. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün de desteğini alan yeni partinin çalışmalarında Atatürk İlke ve İnkılaplarının devamlılığının sağlanması, laiklik konusunda hassas davranılması, seçim sisteminin halkın yönetime tam olarak katılabileceği için yeniden düzenlenmesi konularında görüş birliği sağlandı. Bunun yanında halkın ekonomik gücünün artırılacağı, tek dereceli ve güvenli seçim esasının olacağı, ekonomide liberal politikaların benimseneceği de ifade edilmiştir. DP, 26 Mayıs 1946 tarihinde belediye seçimlerine katılmadı. 1947 yılında yapılması gereken milletvekili seçiminin bir yıl öne alınması üzerine henüz teşkilatlanması tamamlanmadan 21 Temmuz 1946'daki seçime 47 ilden aday göstererek girdi. Bu seçimin sonucunda 61 milletvekili meclise girmiştir. DP asıl yükselişini dört yıl sonra gerçekleşen 1950 seçimlerinde göstermiştir. 14 Mayıs 1950'de yapılan milletvekili seçimlerinde 416 milletvekili ile iktidar partisi oldu. DP'yi iktidara taşıyan en önemli noktalardan biri yeni ekonomik hedeflerinin olmasıydı. Partinin kuruluş sürecinde Cumhuriyet Halk Fırkası'nın (CHP) ekonomik faaliyetlerine yönelik eleştirileri vardı. DP'nin ekonomi programına bakıldığında devletçilik görüşünün tamamıyla reddedilmediği ancak özel girişimlerin ön planda tutulduğu görülmüştür. Liberalizmin hem siyasi hem ekonomik alanda sıklıkla vurgulandığı DP'nin ekonomi politikasında yatırımcılara sunulan kredi imkanlarının artırılması iktidarın sağladığı en önemli çalışmalardan biri olmuştur. DP'nin

programında bu görüş 45. madde adı altında şu şekilde ifade edilmişti:

“Özel teşebbüs ve sermayenin yetip erişemeyeceği, yahut yeter ve yakın kar görmediği için girişmeyeceği fakat bütün ekonomik faaliyetlere müessir olacak ve memleket müdafaasını sağlayacak mahiyetteki teşebbüslere girişmek; bilhassa ana sanayii ve büyük enerji santrallerini kurmak, bugün olduğu gibi demiryolu, liman, su işleri yapma; büyük taşıt vasıtaları inşa etmek ve işletmek...” gibi işlerin yanı sıra, büyük maden ve orman işletmeleri kurması, ancak devletin bu işleri yaparken, aynı alandaki özel sermayenin işletmelerini sarsmaması”.

DP ile değişen hükümet ve politikalar doğrultusunda hidroelektrik ve termik santraller kurma ve enerji temin etme konusunda yerli sermayenin yanında özel sektörü destekleme girişimleri artmıştır. Özel teşebbüsün faaliyet alanlarının genişletilmesi konusunda büyük adımlar atılmıştır. 1950 - 1960 dönemi enerji politikasında liberal enerji politikaları uygulanmaya başlamıştır. Hidrolik ve termik santraller kurularak bunların ortak bir iletim sistemi sayesinde bütünleştirilmesi amaçlanmıştır. Enerji sektörünün ekonomik ve toplumsal kalkınma içindeki öneminden dolayı santral ve diğer enerji tesislerinin yapımına öncelik verildi. Bu santrallerin yapımında da çok eskiden beri bilinen bir enerji kaynağı olan su kullanılmıştır. Akarsuyun potansiyel enerjisinden yararlanma yoluyla elde edilen hidrolik enerji elektrik enerjisi üretiminde kullanılmasının yanında sulama, içme ve çeşitli ihtiyaçlara cevap veren bir kaynak olmuştur. Hidrolik enerji şeklinde su gücünden yararlanılmasının ekonomiye katkısı da oldukça büyüktür. Elektrik üretiminde kullanılabilecek su gücüne sahip olunması yenilenebilir bir enerji olması özelliğiyle daha fazla kullanılmasına imkan sağlar.

30 Mart 1951 tarihli hükümet programında sanayi, maden ve su mahsulleri gibi üretim yerlerini en yüksek verime ulaştırmak hükümetin başlıca amaçlarından biri olarak ifade edildi. Bu ifadeler 1954 ve 1957 yılı hükümet programlarında devam ettirilmiştir. Türkiye'nin ekonomik kalkınması için DP döneminde sanayii geliştirme politikalarına yer verilmiş ve bu amaçla enerji sektöründeki gelişmeler dikkat çekmiştir. Yapımına 1950'den itibaren başlanan Girvelik (Erzincan), Defne (Harbiye), Durucasu (Amasya), Sarıyar Barajı (Ankara), [Seyhan Barajı](#) (Adana), Tortum (Erzurum), Göksu (Konya), Sızır (Kayseri), Hazar Gölü (Elazığ), Kovada (Eğridir), Ceyhan (Maraş), Kayaköy (Emet), Boton (Siirt), Tunçbilek (Kütahya), Soma Termik Santrali gibi enerji üretim kaynakları 1954 yılına kadar üretime geçmiştir. 1956'da işletmeye açılan Sarıyar Barajı yılda 400 milyon kW saat enerji üretmeye başlamıştır. Özellikle hidrolik enerji üretiminin artışı dikkat çekicidir. 1950 yılında hidrolik enerjinin toplam enerjiye oranı %3,8 iken bu rakam 1960 yılına gelindiğinde %35,6 olmuştur. Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'nin enerjiye olan talebi, enerji sektöründeki çalışmaların hız kazanmasını sağladı. 1950 - 1960 döneminde enerji kaynaklarını araştırmak, enerji yatırımı ve üretimi ile ilgili çalışmalar yapmak için daha önce mevcut bulunan Sular Genel Müdürlüğü 1953'de [Devlet Su İşleri](#) Genel Müdürlüğü'ne (DSİ) dönüştürüldü. DSİ'nin yapmakla yükümlü olduğu işlerin başında su kaynaklarımızdan enerji üretecek tesislerin kurulması yer almaktadır.

Başvekalet Genel Müdürlüğü tarafından 1954 yılında yayımlanan kararnamede Gediz Demirköprü Barajı ve Hidroelektrik Tesislerinin inşa programına alınması ve bu projenin hayata geçirilmesi için Bayındırlık Bakanlığı'nın görevlendirilmesi kararı alındı. Parti programında yer alan ekonomi ile ilgili bölümde özel teşebbüsün devlet tarafından desteklenmesinin temel hedef olduğunun altı çizildi. Bu sistem içinde üretimi artırmak için uzun vadeli borçlanmaya

gidilebileceği de açıklandıktan sonra bu politika doğrultusunda “Yabancı Sermaye Yatırımları Teşvik Kanunu” kabul edilmiştir. 1951’de kabul edilen bu kanunla Türk ekonomisi canlandırılmaya çalışıldı. Elektrik İşleri Etüd Dairesi ile Amerikan mühendislik firmasının ortaklaşa hazırladıkları projelere dayanarak Gediz Demirköprü Barajının dış finansmanı için Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası’ndan kredi talep edilmesi , tesislerin inşası için gerekli yaklaşık 35 milyon Türk liralık iç finansmanın bir kısmının yerli sermayeden temini amacıyla Seyhan bölgesinde kurulmuş olan Çukurova Elektrik Türk Anonim şirketine benzer Ege Elektrik Türk Anonim Şirketi’nin kurulması, devletçe temin edilmesi gereken 15 - 16 milyon TL sermayenin 6089 sayılı kanunla Bayındırlık Bakanlığı’na verilmiş bulunan ödenek yetkisinden faydalanılarak gelecek yılların bütçelerinden karşılanması kararlaştırılmıştır. Başvekalet Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi tarafından yayımlanan kararnamede Gediz - Demirköprü Barajı Hidroelektrik Santralinde enerji üretilmesi, bunun üretim merkezlerine nakli ve toptan satışının Ege Elektrik Türk Anonim Şirketine verilmesi İcra Vekilleri heyetince 25 Ağustos 1955 tarihinde kararlaştırıldı. Bu konu 1955’te Kars Milletvekili Sırrı Atalay tarafından Meclise taşınmıştır. Atalay, Gediz - Demirköprü Barajı Hidroelektrik Santralinde enerji üretilmesi, bunun tüketim merkezlerine nakliye ve toptan satışı imtiyazının Ege Elektrik Türk Anonim Şirketi’ne verilmesine dair kabul edilen kararname hakkında Nafia Vekili Kemal Zeytinoğlu’na bir şirkete geniş imtiyaz ve gümrük hakkı veren bu kararnamenin Teşkilatı Esasiye Kanununun 26. maddesine aykırı olduğunu ve bu konuda açıklama yapmasını istemiştir. Zeytinoğlu’nun cevabı ise şöyledir:

“Gediz - Demirköprü Barajı Hidroelektrik Santrali’nde enerji üretilmesi İcra Vekilleri Heyeti’nce Ege Elektrik Türk Anonim Şirketi’ne verilmiştir. Bu karar Teşkilatı Esasiye Kanunu’nun 26. maddesine aykırı değildir. Çünkü 26. madde bu konuda Büyük Millet Meclisi’nin sorumlu olduğunu belirtir. Bu ayrıcalık bölgede başlıca enerji üretimini engellemekte, belediyeler ve hususi şahıslar mevzuatı idaresinde enerji üretebilmektedirler. Verilen bu ayrıcalıkla devlet mali bir yükümlülüğe de girmiş değildir. İmtiyazın hususi sektöre niçin verildiğinden kısaca bahsetmek istiyorum. Parti programımızın 43. maddesinde iktisadi hayatta özel teşebbüs ve sermayenin faaliyeti esastır denilmektedir. Programımızın bu maddesine istinaden hükümetimiz hususi teşebbüse büyük önem vermiş ve imkan oldukça yatırımların hususi sermaye ile yaptırılmasını bu sermayenin kıymetlendirmesini göz önünde bulundurmıştır. Gediz - Demirköprü Baraj tesislerinde enerji üretimine ait olan kısmın bizzat istifade edenlerle diğer vatandaşlardan ve hükmi şahıslardan oluşmuş bir anonim şirket tarafından işletilmesi halk ile işbirliği esaslarının sağlanması ve memlekette ticari ve sanayi teşebbüslerinin hususi sermaye tarafından finanse edilmesinin teşviki bakımlarından isabetli görülmüş ve bahis konusu şirkete bu imtiyazın verilmesi yolunda karar uygun görülmüştür.”

Barajların yapımı sonrasında karşılaşılan önemli meselelerden biri sular altında kalan yerlerin durumu oldu. Bu konuda yaşanan sorunları çözmek amacıyla 20 Nisan 1955’de 6541 Sayılı kanun çıkarılmıştır. Bu kanun ile Seyhan, Sarıyar, Demirköprü, Kemer, Hirfanlı gibi büyük barajlardan sonra sular altında kalan köy, kasaba ve arazilerin durumu ele alınmıştır. Buna göre baraj inşaatları nedeniyle arazi, ev veya köye ait tesislerden tamamen veya kısmen sular altında kalacak kasaba ve köylerin başka yere nakli ve iskanları ve terk ettikleri araziye karşılık mülk sahiplerine arazi tahsis edilmesi kararı alındı. Demirköprü Barajı Hidroelektrik Tesislerinin Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Ege Elektrik Türk Anonim Ortaklığı arasında devri ile ilgili yapılan anlaşma 1 Eylül 1956’da kabul edilen 6844 Sayılı kanun ile onaylandı. Bu onama ile Gediz Nehri üzerinde inşa edilmekte olan Demirköprü Barajı ve Hidroelektrik Tesisleri’nin proje ve şartnamelere uygun olarak tamamlanması sonrası DSİ, ortaklığa, Demirköprü Barajı’nda elektrik enerjisi üretimi ve işletilmesi için yapılmış bulunan tesisat, enerji tüneli, denge bacaları, santral binası ile diğer bütün makineleri, işletme ve lojman binaları, yükseltici transformatör istasyonu ile diğer tesisleri defter kayıtlarına göre tespit edilen maliyet

bedelleri üzerinden devretmeyi ve ortaklıkta devralmayı kabul etmiştir. 1 Eylül 1957’de yayımlanan raporda Demirköprü Barajının önceden belirlenen inşa çalışma programa uygun ilerlediği belirtilmiştir. Yapılan çalışmalarla toplam işin % 63’ünün tamamlandığı ifade edilmiştir. 1958 yılında Demirköprü Barajı ile ilgili olarak yapılan açıklamada 15 Eylül 1958’de su tutulmaya başlanılacağı, 1 Kasım 1958 de ilk ünitenin işletmeye açılacağı, 1 Nisan 1959’da inşaatın tamamıyla bitirileceğinin duyurusu yapıldı. Faaliyete geçtiği zaman 69.000 kW gücünde 200 milyon kW saat enerji üretebilecek Demirköprü Santralının 96 milyon lira bedelle 1954 yılında ihalesi yapıldıktan sonra 23 Mart 1955’de temeli atılmıştır. Santralin çalışması ile Turgutlu, Salihli, Ödemiş, İzmir, Manisa, Alaşehir, Kula, Akhisar, Tire, Torbalı, Menemen ve Kemalpaşa’nın üretilen elektrikten yararlanması amaçlandı. 361 milyon keşif bedeli olan Demirköprü Barajı, Ege Bölgesi’nde inşa edilen ikinci baraj oldu ve 19 Mayıs 1960 yılında işletmeye açılmıştır. Sulu tarım imkanının sağlanmasıyla büyük fark yaratan barajlar sayesinde enerji üretim ve tüketimi sanayileşme, kentleşme ve ekonomik büyümede artışa ortam hazırlamıştır. Tüm bu çalışmalar Türk sanayisinin gelişmesinde gerekli koşullara ortam hazırlayan önemli yatırımlar olarak yerini aldı. Bu özellikleri yanında barajlar yerleşim ve tarım alanlarının taşkınlıklardan korunması, su birikmesi sayesinde iklim üzerinde olumlu etki yapması, su ürünleri üretimi, su kalitesinin ve kirlenmesinin kontrolünün sağlanması özellikleri ile yapıldıkları bölgede etkili olmuşlardır.

Banu BERBER BABALIK

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri ve Resmi Belgeler:

BCA. Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, 30-1-0-0/94-587/11.4.

BCA. Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, 30-1-0-0-. 94-588-7. 1

BCA. Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, 30-1-0-0.94-587-11.5.

BCA. Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, 30-1-0-0.74-473-5.2

BCA. Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, 30-1-0-0.74-472-10.5.

BCA. Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı, 30-18-1-2/ 133/68/3/1.

BCA. Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı, 30-18-1-2.140-80-4.1.

Resmi Gazete, 10 Eylül 1956, S.9403.

Resmi Gazete, 27 Nisan 1955, S. 8991.

TBMM Tutanak Dergisi, 10.Dönem, 8.Cilt, 6.Birleşim, s.146.

TBMM Tutanak Dergisi, 9. Dönem, 1. Cilt, 3. Birleşim, s.25.

TBMM Zabıt Ceridesi, 1960 Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Layihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası (1/54), Devre: XI, İçtima:3, 30.11.1959, s.10.

Sürelî Yayın Gazeteler:

Hürriyet, 19 Mayıs 1960.

İktisadi Yürüyüş, 30 Eylül 1957, Yıl 18, C.18, S.353, Ankara, s.7.

İktisadi Yürüyüş, 20 Eylül 1953, Yıl 14, C.14, S.305.

Tercüman, 19 Mayıs 1960.

Ulus, 1 Nisan 1956

Yeni Asır, 19 Mayıs 1960.

Kitaplar:

ALBAYRAK, Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004.

AYSAN, Mustafa A., **Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları**, Minval Yayınları, İstanbul 2014.

BERBER BABALIK, Banu, "Demokrat Parti Dönemi Enerji Politikaları", **Kuruluşundan Darbeye Demokrat Parti (1946-1960) C.2**, Ed. Dilşen İnce Erdoğan, İsmail Hakkı Demircioğlu, Serpil Seda Şimşek, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2021, s.1361-1405.

İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi, C.10, İstanbul 1954.

KARABULUT, Umut, Demokrat Parti Dönemi Sanayi Politikaları, **Kuruluşundan Darbeye Demokrat Parti (1946-1960) C.2**, Ed. Dilşen İnce Erdoğan, İsmail Hakkı Demircioğlu, Serpil Seda Şimşek, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2021, s.1407-1454.

KARLUK, S.Rıdvan, **Türkiye Ekonomisi**, Beta Basım, İstanbul 2014.

METİNSOY, Murat, **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

ORAN, Baskın, **Türk Dış Politikası C.I: 1919 - 1980**, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.

SANAL, Türker, **Menderes Hükümetleri**, Sim Matbaacılık, Ankara.

TAKIM, Abdullah, **Demokrat Parti Dönemi Ekonomik Kalkınma ve Dış Finansman**, İmaj Yayınevi, Ankara 2017.

Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50 Yılı, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1973.

Türkiye'de Enerji İşleriyle İlgili Çalışmalar, TC. Nafia Vekaleti Elektrik İşleri Etüt İdaresi Umum Müdürlüğü, Ankara 1954.

YENAL, Oktay, **Cumhuriyetin İktisat Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017.

50. Yılda Yurdumuzun Enerji ve Doğal Kaynakları, T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, DSİ Matbaası, Ankara 1973.

Makaleler:

ÇAĞLAR, Ömer, "Yurdun Elektrik İstihsal Durumu", **Türk Ekonomisi**, Yıl 9, Temmuz 1951, S.97, Ankara, s.202-203.

GÜLMEZ, Nilay Ünsal, "Ege Taşrasında Modern'in Mitleşmesi, Kemer (Bozdoğan, Aydın) ve Demirköprü (Salihli, Manisa) Baraj Siteleri ve Lojmanları", **METU JFA**, 2015/2, (32:2), s.19-43.

ÖZCAN, Feridun Cemil, "Ellili Yıllarda Türkiye Ekonomisi", **Türkiye'nin 1950'li Yılları**, Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 39-95.

YURTOĞLU, Nadir, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Elektrik Enerjisi Üretimi ve Enerji Politikaları (1923-1960)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 2018,34(2), 98, s.s. 227-280.

EK:

21/11/2024 tarihinde <https://aturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/demirkopru-hes-19-mayis-1960/?pdf=6704> adresinden erişilmiştir